

SZEKÉR NÓRA

TESTMECHANIKA

Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor – Az ÁVH vezetőjének élete*. Jaffa, Budapest, 2017, 292 oldal, 3490 Ft

Végre. Megszületett a Péter Gáborról szóló monográfia. A kommunizmus összeomlása óta eltelt szűk harminc év, és a történettudomány ezidáig részleteiben dolgozta csak fel Péter történetét (elsősorban a Müller Rolf által is sokat idézett Gyarmati György munkája révén), de adós maradt az egész életutat bemutató szakmunkával. Pedig Péter Gábor kulcsszereplő, úgy is, mint történelmi személyiség, de úgy is, mint a diktatúra szimbolikus figurája. Petőfi Sándor a szabadság költője, Deák Ferenc a haza bölcse, Péter Gábor a kegyetlen és szenttelen államgépezet, az erőszak megtestesítője. E szimbolikus szerepéből adódóan a róla alkotott kép egyfajta toposzként az egész korszakra rávetül, és fordítva: a diktatúra emlékezete meghatározza az ő személyiségnek a megítélését is. Miután az emlékek történelmi léptékkal mérve még közeli, sajtóak és sok tekintetben feldolgozatlanok, személyének szimbolikus jelentése a közgondolkodásra gyakorolt hatással együtt még formálódik, vagyis a szerző szavaival élve „tetszik, nem tetszik, az egykori ÁVH-vezér »velünk él«” (8). Ez azonban azt is jelenti, hogy nagyon nem mindegy, hogy vele kapcsolatban milyen benyomások épülnek be a tudatunkba, éppen ezért Müller Rolf *Az erőszak neve: Péter Gábor – Az ÁVH vezetőjének élete* kiemelten fontos munka.

E démonizált és démonikus ember megítélése így vagy úgy befolyásolja a történelemről, az államról, a diktatúráról, vagy akár a dédszüleink, nagyszüleink, szüleink életéről alkotott elképzeléseinket. Személyisége azonban – talán nem függetlenül a rendszer megítélését befolyásoló arculatától – könnyen fogalommá „intézményesül”, körülbástyázva legendákkal és állandó jelzőkkel elveszíti emberi, személyes vonásait.

Nem kis feladatot vesz a vállára az, aki vállalja: a dokumentálható hivatali szerepvállaláson túl jellemének, belső mozgatórugóinak érzékeltetésével együtt Péter Gábor teljes életútját feldolgozza születésétől haláláig, méghozzá történészként, a történelmi hitelesség igényével – tehát a mitikus és legendaszerű melléközöngékkel leszámolva.

Ez a kihívás, Péter Gábor életútjának következetes végiggondolása – amelynek során élővé válnak egyéniségének, életkörülményeinek, társadalmi hovatartozásának, a munkásmozgalmi beágyazottságának jellegzetességei, a korszellem, a kommunista mozgalom, a bel- és külpolitikai viszonyok vonatkozásai és számos egyéb szempont – a magyar történetírás számára olyan új megközelítéseket ígér, amelyek nem kizárólag csak új információkat, de esetenként kiutat is jelenthetnek bizonyos megmerevedett fogalmi struktúrákból. Ugyanakkor egy ilyen történelmi szereplő esetében, akinek megidézése a magyar társadalom jelentős részében érzelmi húrokat pendít, és a személyes érintettség akár generációkon átívelően is még mindig élő élményeket hív elő, ez nem csupán szűken vett történelmi, szakmai kérdés. A „démon” árnyalása a közgondolkodás számára is fontos, hiszen e nélkül nem tudjuk értelmezni a velünk

történeteket, finomítani a saját történelmi sorsunkról vallott felfogásunkat. Pedig erre a társadalomnak szüksége van, és azt, hogy ez a „szükséglet” nem csupán légből kapott okoskodás, hanem nagyon is létező igény, mi sem bizonyítja jobban: a 2017 novemberében megjelent kötet karácsonyra már elfogyott a boltokból.

Müller Rolf munkájának részletekbe menő bemutatása előtt néhány szót megérdemel maga a műfaj: az életrajz. A magyar történetírás nem csak Péter Gábor élettörténetének feltárásával volt eddig adós. A két világháború között induló generáció meghatározó személyiségeinek, politikusainak teljességre törekvő életrajzai néhány kivételtől eltekintve megíratlanok. És ez véleményem szerint a mai magyar történelmi gondolkodás számára érzékelhető hiány. Ennek az emberöltőnek, vagyis az azon átívelő korszakoknak az elemzésében ma nem az életpályák, hanem elsődlegesen a történelmi fogalmak, az eseménytörténeti, intézménytörténeti összefüggések, az egymástól jól elkülöníthető rendszerek/korszakok belső törvényszerűségei jelentik a kiindulópontot. Az egyes életutak főként már ezek függvényeként, egy-egy életszakaszra fókuszáltnak, az időről időre átforgalmazott viszonyrendszerek nézőpontjából értelmeződnek. Holott pont a megélt életek azok, amelyek ezek között a valóban radikálisan különböző korszakok között a kontinuitást jelentik. Arra a kérdésre, hogy mit jelent kommunizmusnak, fasisztizmusnak, konzervatívnak, reakciónak, baloldalinak, jobboldalinak, a munkássztrájk élharcosának, hazafinak, nacionalistának vagy internacionalistának lenni, egész más választ kell adnunk a két világháború között, mint '45-ben, megint mást '48-ban, '50-ben, '56-ban, '68-ban, '80-ban – vagy 1993-ban, Péter Gábor halálának évében. Ha a válaszok keresésében a definíciókból és a politikai rendszerek szabta elvont törvényszerűségekből indulunk ki, ott is következetlenségekkel, feloldhatatlan ellentmondásokkal találkozunk, ahol pedig igenis jelen vannak az ellentmondásokat feloldó összefüggések, csak rejtve maradnak az elvont gondolkodás előtt. Egy életút a legkevésbé elvont, a legkönnyebben átélhető élményét nyújtja a történelemnek, éppen ezért tudja kézzelfogható tartalommal megtölteni az elméleti fejtegetéseket. Egy-egy pályafutás elemzésén keresztül sokkal közelebb jutunk a fenti fogalmak sűrűn változó értelméhez. Mindemellett – ahogy korábban megfogalmazódott – az oly különböző karakterű politikai rendszerek egymásutánjában a korszakokon átívelő életek egyfajta állandóságot jelentenek, és ezért képesek rávilágítani a szembenállások ellenére mégis meglévő összefonódásokra, kapcsolódási pontokra.

De a személyes vonatkozásokon keresztül válnak leginkább láthatóvá az ismeretségi körök, barátságok és szerelmek, az ellenszenvék és személyes rokonszenvék, az egyéni ambíciók, képességek, korlátok, szenvedélyek. Csupa olyan tényező, amelynek jellegzetessége, hogy a logika szigorú törvényszerűségei alól kivonja magát, azonban nem ritkán történelemformáló szereppel bír. A jelentőségüknél fogva ezekre a tényezőkre – még ha az ok-okozati összefüggésekre épülő tudományosság számára nehezen is kezelhetőek – szüksége van a történelemírásnak. E jelenségeket szubjektív karakterük ellenére – mert a hiteles képhez hozzátartoznak – a tudomány számára is érzékelhetővé és emészthetővé kell tenni. Úgy gondolom, hogy ehhez a feladathoz a teljességre törekvő életrajzok nagy segítséget jelentenek.

Müller Rolf munkája – még ha nem is feltétlenül ezt a célt tűzte ki maga elé – ezt a feladatot teljesíti. Elemzésében az „érzelmi faktor” Péter Gábor történelemformáló pályafutásában befolyásoló tényezővel bír. De miután a politikai rendőrség vezetőjének egyik meghatározó

személyiségvonása a fegyelmezettség, az érzelmek megzabolázva uralták az életét. És mintha ez a sajátosság az életrajzíró is megihlette volna. A Péter magánéletéről és érzelmi világáról megismert információmorzsákat mértéktartóan kezeli. Gondosan ügyel rá, hogy ne ragadtassa magát „érzelmi alapú” következtetésekre. És ez a fajta fegyelmezettség – nevezhetjük akár szakmai korrektségnek is – nemcsak a lelki tényezőkkel kapcsolatban érzékelhető, hanem az egész könyv jellemzője. A szerző a rendelkezésére álló „alapanyagot”, dokumentumokat, visszaemlékezéseket, mendemondákat, primer és szekunder forrásokat nagyon pontosan és alapos elemzésnek alávetve kezeli, érezhetően óvakodik a megalapozatlan és elfogultságot tükröző kijelentésektől. Sokkal inkább leleplezni igyekszik a legendákat, mint hatásuk alá kerülni.

De kezdjük mindjárt a legelején. A bevezetőben felvetődik a pszichológia segítségül hívásának a lehetősége: „Csábító távlatokat nyújthat a biográfus számára a pszichológia, vagy akár annak határmezsgyéje, amikor a vizsgálati alany »jelentőségének« okozatait, gyökereit akarja kifürkészni, azaz arra keresi a választ, hogy mely körülmények, szubjektív, objektív tényezők teremtették és formálták a hőst. Kézenfekvőnek tűnhet Péter Gábor esetében is, hogy hozzá, az erőszakkal ilyen szoros kapcsolatba került személyhez a kulcs: a pszichoéletrajz” (19). Müller Rolf azonban nem hagyta magát e „csábító távlat” kísértésébe vinni. Ehhez a műfajhoz véleménye szerint ugyanis nem elég történelmi szakértelemmel rendelkezni, a pszichológia területén is jártasnak kell lenni, és – mint írja – „bizonyára nagyon ügyetlenül mozognék e terepen” (22). Másrészt a rendelkezésre álló dokumentumokat sem tartja alkalmasnak arra, hogy a műfaji követelményeknek megfelelő elemzés szülessen. „Felelőtlenség lenne tehát a gyermekkor forrásmorzsáiból »kitalálni«, hogy a kis Péter Gábort, pontosabban akkor még a kis Eisenberger Benjamint érő hatások miként determinálták a felnőtteket” (22). A szerző tehát a pszichológizálás útvesztőit kerülve, de azért a műfajhoz kapcsolódó szakirodalom ismeretében vág neki az életrajzírásnak.

Véleményem szerint ez helyes döntés. Nem azért, mintha nem lenne létjogosultsága a pszichobiográfiának, de a jelen esetben a történelemírásnak szüksége van Péter Gábor élet-történetére, hiszen számos történelmi kérdés vár tisztázásra. A könyv e döntés következtében azonban elsősorban nem Péter Gábor személyiségéről, hanem történelmi szerepéről szól – ugyanakkor jellemének számos vonását megismerhetjük.

Egy szürke, visszahúzódó ember képe rajzolódik ki, aki némi gátlásossággal mozog az emberi kapcsolatok világában. A csenevész, félárva kisfiú gyerekkoráról a szegénység, a szerény iskolai eredmények és a nem kevés (de a korszak világában teljesen általános) testi fenyítéssel tarkított inaskodás érdemes említésre. Az első lépések a már jellegzetesen Péter Gábor-i karrier irányába 1921-ben kezdődtek, amikor „nővére felhozta a székesfővárosba” (31). Itt került kapcsolatba a szervezett munkások közösségeivel, és köteleződött el egy életre szólóan a munkásmozgalom mellett. Péter számára azonban ezek az első évek még nem jelenthették a teljes belemerülést: 1924-ben ugyanis elkapta a tüdőtuberkulózist, ami 6 évig tartó, betegágynban töltött magányosságot jelentett. A betegsége alatt 26 tüdővérzést, a némaságra ítéltetés és a halálközeli állapot élményét élhette meg. Gyógyulását elsősorban Amerikába kivándorolt nővére, Kató anyagi támogatásának köszönhette, ami lehetővé tette a költséges és hosszú hónapokig elhúzódó szanatóriumi kezelést.

Ezeknek az éveknek a bemutatása nemcsak Péter életének kevésbé ismert pillanatait, de néhány személyes, a róla kialakult képtől eltérő vonását is felfedi. A három elemít végzett, még munkásmozgalmi körökben is gyakran műveletlennek minősített Péter ekkor élte meg a kultúrával való intenzív találkozást. „Én nem láttam, nem hallottam, én reggeltől estig olvastam” – emlékezett vissza később. És nemcsak az *Anti-Dühring*gel gyötörte magát. Elmondása szerint Jókai, Eötvös József, Victor Hugo és nem utolsósorban Lev Tolsztoj voltak kedvelt olvasmányai. „Akkor olvastam először a *Háború és békét*, minden 25 évben egyszer elolvastam” (36).

Édesanyjához fűződő érzelmi szálak is fel-fel sejlenek e korszakhoz kapcsolódó visszaemlékezéseiben, sőt a kommunista ideológia fanatikus számonkérőjének „dogmatikus hanyagsága” is, ha anyjáról volt szó, akinek vallásossága kapcsán így fogalmazott: „öt nem befolyásoltam, mert helyette semmit adni nem tudtam volna, és ő ott vigaszt talált, és én össze tudtam egyeztetni, hogy én a szocializmus felé megyek, ő pedig a jóistenben hisz, őszintén. Higgyen” (36).

A felgyógyulást követően „Kató a pénzcspapot továbbra sem zárta el” (38). Így Péter, miután visszatért Budapestre, nemcsak folytatta a mozgalmi életet, de megtehetette, hogy a munkába állás kényszere nélkül „főállású” mozgalmár legyen. A gyógyulás hosszúra nyúlt évei feltehetően fokozták zárkózottságát, de egyben elköteleződését is az iránt a közösség iránt, amely az elszigeteltség után az emberi kapcsolatokat és az élethivatást jelentette számára. Mint maga fogalmazta: „a betegségem következtében valahogy ferde volt nekem a gondolkodásom” (40). Az érvényesülési vágy évek óta érlelődött benne, és „a ferde gondolkodáshoz” talán az is hozzátartozott, hogy éberebb és bizalmatlanabb volt a megszokottnál. Mindenesetre a konspirációs munkához való érzéke hamar megnyilvánult, ami egyre fontosabb szerepeket és megbízatásokat jelentett számára a komoly veszélyekkel járó illegális kommunista mozgalomban. Így lett a párt delegáltja – és ezáltal Moszkvában jegyzett kommunista – 1932-ben a Nemzetközi Vörös Segély moszkvai világtalálkozóján, és lett tagja 1943-ban a párt Központ Bizottságának. A kiemelt szerepkörbe nem azért került – a könyvben kialakuló kép szerint –, mert olyan meghatározó egyéniség lett volna, sokkal inkább a vezérkart is érintő lebukások sokaságában Péter szívósan tartotta magát, és a kissé szürke „közévezető” a fontos emberek kihullásával került az első sorokba. E pártbeli szerepköre számára az ellenállás nehéz és zavaros éveiben a felelősséggel járó politikai döntésekben való részvételt és koordinátori szerepet jelentette a kommunista mozgalom keretein túllépő ellenállás szervezésében.

Péter Gábor igazi karrierje azonban a „felszabadító” szovjet csapatok megjelenésével vette kezdetét. 1945 végén – bár a pártvezetés nem elsőpró meggyőződésétől vezérelve – őt nevezték ki a politikai rendészet megszervezésére. „Talán nem egészen véletlen, hogy a politikai rendőrségi munka nekem lett kiosztva. Éveken keresztül az elvtársak véleménye az illegálitásban az volt, hogy nekem a politikai rendőrségi munkával kell foglalkozni” – fogalmazott később Péter (103).

E kinevezéssel megkezdődött a saját személyének és intézményének egy olyan átütő erővel történő pozicionálása, ami – ha csak a számszerűsíthető eredményeket nézzük – egészen példátlan sikertörténet. A megközelítőleg 60 fővel induló Politikai Rendészeti Osztály 1950

januárjára a Belügyminisztériumtól is önállósuló Államvédelmi Hatóságként működött közel 30 ezres állománnyal, a Honvéd Határőrséget is magába olvasztva. Péter pedig olyan ellenfeleket gyűrt maga alá, mint Tömpe András, Sólyom László, Pállfy György,¹ Rajk László, Szücs Ernő, Kádár János és sorolhatnánk. Ebben az éles és minden vonatkozásában kegyetlen játékszabályok szerint zajló küzdelemben Péter egy skrupulusok nélküli, féktelen érdekérvényesítő benyomását kelti. Végtelen ravaszsággal forgatja emberi kapcsolatait, és ha az események úgy fordulnak, szenttelenül lépi át tegnapi pártfogóinak hulláját. Sztahanovista élharcosként hajtja végre a párt által meghatározott feladatot, az ellenség felörlését, öltön az akár társadalmi, akár egyéni arculatot.

Tette ezt mindaddig, amíg utol nem érte a kommunista mozgalmárok végzete, pontosabban a kommunista diktatúra megfélemlítésének logikája, melynek jegyében ő maga is ellenségképpé torzult. Péter Gábort a Szovjetunióban született koncepció jegyében cionista összeesküvés címén tartóztatták le 1953 januárjában. A kivégzéstől Sztálin halála mentette meg. A cionista koncepciót ejtették, Péter azonban továbbra is, 1959-ig börtönben maradt – de már nem az összeesküvő, hanem a fő bűnbak szerepét osztották rá.

A szerző a börtönt követő, utolsó 34 évben is elkíséri „hősét”, aki Simon Jolánnal, szeretett feleségével² a legnagyobb visszavonultságban töltötte életének utolsó szakaszát. „A Rákosi-diktatúrában elkövetett bűneihez képest rövidnek tekinthető fogva tartása után, 53 évesen a Magyar Ruhairari Tervezővállalat műszaki könyvtárába helyezték” (225). Mégha múltjától némiképp kísértve is, de különösebb zaklatás nélkül élhetett a kádári Magyarországon – ahogy Vas Zoltán fogalmazott – a „békés, elhízott kispolgár nyugdíjas” benyomását keltve. Pedig nemcsak a hétköznapi emberek láthatták benne megtestesülni üldöztetésük egyik emblemikus figuráját, de maga az országvezető Kádár János sem kevés sérelmet hordozott magában az egykori ÁVH vezetőjével kapcsolatban. Védett helyzetén a kommunista rendszer összeomlása sem változtatott. „A rendszerváltoztatás során és utána – bár Péter Gábor még élt – a nyilvánosságban nem vetődött fel politikai felelőssége. [...] 1993-ban halt meg, hamvait február 11-én helyezték el a Farkasréti temető urnafalában” (241).

A könyv fontos érdemének tartom, hogy Müller Rolf e kacskaringós karrier bemutatásakor a különböző életszakaszok arculatváltozásait finom eszközökkel, de jól kivehetően érzékelteti. Egy-egy megidézett epizóddal, jellegzetes párbeszéddel filmszerűen tárul elénk a szegénysorsú szabólegény vagy éppen „a nagyhatalmú altábornagy” fizimiskája, olykor Virág elvtárs kitörölhetetlen alakját is felülírva. De Péter emberi oldalának átélhetővé tétele – ahogy arról már fentebb is szó volt – nem teszi mellékessé a történelmi szempontokat.

Ugyanakkor néhol talán túlzottan is Péter nézőpontjából látjuk az eseményeket. Ez nem átfogóan jellemzi a könyvet, és nem is jelent mindenhol problémát. Ezt a horizontot én elsősorban az ellenállás eseményei kapcsán éreztem szűkösnak. Egy 1944. októberi történet kapcsán megtudjuk például, hogy Péter Gábor hogyan közvetített Major Tamás színművész és Szakasits Árpád között zsakett-ügyben, amely a szociáldemokrata politikus számára a meg-

¹ Sólyom László vezérkari főnököt 1950-ben, Pállfy Györgyöt, a Katonapolitikai Osztály vezetőjét 1949-ben ítélték halálra.

² Simon Jolánt (később Rákosi titkárságvezetőjét) Péter Gábor még az illegalitás éveiben ismerte meg és vette feleségül.

felelő öltözéket jelentette a kormányzói kihallgatásra. Az azonban már homályban marad, hogy miért is került sor Tildy, Szakasits és Horthy találkozójára, holott ez az ellenállás, sőt még ha nem is közvetlenül, de Péter Gábor személyes története szempontjából sem mellékes. Ugyancsak ebből az időszakból utalásszerűen megjelenik a polgári ellenállás néhány korábban nem is említett személyisége, valamint egy templomban töltött éjszaka után egy elmulasztott moszkvai repülőút. De az eset háttere, célja, mikéntje tisztázatlan marad. Az ellenállás sűrű időszaka és kapcsolatrendszere véleményem szerint mélyebben is érdekes lett volna, mert a politikai rendőrség indulásakor a munka nemcsak kommunista, hanem ellenállási vonalon is szerveződött – ahogy az áldozatok köre sem csupán a mozgalmi, hanem az ellenállásbeli harcostársakat is érintette.

Az életút elemzése során mindvégig hangsúlyos Péter felelősségének kérdése, hogy végrehajtó, konstruktőr vagy mindkét szerepet vállaló irányítója volt-e a sok ember életét követelő törvénytelen ségeknek. Müller az 1953-as letartoztatást követő időszak és a felelősségáthárítás versenyfutásaként is értelmezhető eljárás részletes ismertetése során számtalan nézőpontból elemzi nemcsak a politikai rendőrség vezetőjéből lett rab, de a diktatúra működtetésében szerepet játszókat érintettségét is. Érzékelhetővé válik Péter Gábor esendősége, hithű elköteleződése, hogy e hatalmi tébolynak nemcsak egyik mozgatója, de az idegösszeroppanás széléig gyötrődő elszenvédője is volt. Ugyanakkor – és ezt kiemelten fontosnak tartom – ez a komplex és megértő szemléletmód nem eredményezi azt a sokszor felmentő erővel ható mellékzöngét, hogy neki sem volt könnyebb senkinél, hiszen végeredményben ő is a diktatúra egyik elszenvédője, csak míg a többség mások tévedésének, Péter a sajátjának esett áldozatul. Ez a mellékzöngé nagy részben a szerző azon törekvése miatt nem érvényesül, amellyel mindvégig hangsúlyosan keresi a választ Péter Gábor erőszakhoz való viszonyára. (Ahogy Müller fogalmaz: „a személy erőszaktoposszá válása ihlette e könyvet” (18).)

Az olimpiai bajnok Balczó András a róla készült *Küldetés* című filmben fejt ki, hogy meglátása szerint az emberi cselekvés nehezen mérhető, és ez – mint fogalmaz – igazságtalanságokhoz, félreértésekhez, sőt tragédiákhoz vezet. Ő az öttusán keresztül remélte kicsikarni a teljesítmény mérhetőségét, igazságos megítélését. Péter Gábor „teljesítményének mérhetősége, igazságos megítélése” véleményem szerint leginkább az erőszakhoz való viszonyán keresztül „csikarható ki”.

A sok előzmény és következmény mérlegelése között *Testmechanika* címen egy külön fejezet foglalkozik a Péter vezette politikai rendőrség lelki és fizikai kényszerre épülő vallatásainak módszertanával. Ennek az elemzésnek nagy jelentősége van, és elsősorban nem a bővülő kihallgatás-módszertani ismeretek miatt, hanem mert itt – anélkül, hogy különösebb ítélezésre kerülne sor – Péter erőszak alkalmazásában játszott szerepe megkerülhetetlen. És ez nem magyarázható, nem tompítható azzal, hogy egy mozgalomba vetett vak hit, egy utópia kergetése állt mögötte, vagy hogy a kikényszerítendő koncepciót nem ő dolgozta ki, az áldozatok személyét nem ő jelölte ki.

Végezetül a könyv egy érdekességét emelem ki. Müller Rolf elemzése során felvet egy lényegi, ugyanakkor némiképpen provokatív kérdést. A 1932-es Vörös Segély-kongresszus kapcsán a szakirodalomban is felmerült a gyanú, hogy Péter Gábor ekkor kapcsolatba került a szovjet titkosszolgálattal. A szerző e felvetést így kommentálja: „Elképzelhető [...] ám

konkrét bizonyítékok a mai napig nem állnak rendelkezésre. Ha van ilyen, akkor csakis valamely orosz levéltár mélyén található. Ám – jegyzem meg halkán – ha ott van, akkor mi van? Természetesen a karrierállomások rekonstrukciója szempontjából nem közömbös, hogy a főszereplő az OGPU titkos ügynökeinek sorába lépett-e 1932-ben, a lényeges kérdés viszont mégiscsak az, hogy az esetleges beszerzése milyen szerepet játszott, játszott-e egyáltalán abban, hogy Péter Gáborból az válhatott, aki. Van-e különbség, ha a szovjet tanácsadókban nem szűkölködő magyar államvédelem első embere egy feltétlen szovjetbarát magyar kommunista, vagy egy szovjet ügynök magyar kommunista? Van-e jelentősége annak, hogy a szovjeteknek való kétségtelen és feltétlen elkötelezettsége hátterében mi áll? Azt hiszem, hogy nincs” (65).

Ezzel a véleménnyel csak részben értek egyet. Péter Gábor párthoz való viszonyát és feltétlen elköteleződését – én is úgy gondolom – nem az esetleges ügynöki megbízatás formálta, ahogy a *Vologya* fedőnév alatt működő Nagy Imrét és más meggyőződéses kommunistáét sem. Péter szovjetbarátsága feltehetően olyan mély volt, hogy a szovjet irányelvek követését ugyanazzal a feltétlen odaadással végezte (volna) fedőnévvel, mint fedőnév nélkül. A történet jelentősége azonban nem csak abból a szempontból nézhető, hogy Péter Gábor ügynökként vagy pedig szovjetbarátként tanúsít feltétlen elköteleződést. Az ügynök-lét, vagy nevezzük inkább így: Péter „ki nem választottsága” vagy „kiválasztottsága” (amely érvénybe léphet ügynöki beszerzés nélkül is, és az ügynök sem jelent feltétlenül egy különleges kiválasztott státuszt) a szovjetek bizalmának függvényeként is vizsgálható. És akkor már a kérdés egészen más: Péter Gábor szerencsés helyezkedése, „a jókor volt jó helyen” effektus következménye, hogy ő lett egy diktatúrában előreláthatóan kulcsintézményt jelentő pozíció betöltője, vagy pedig mindez egy régóta körvonalazódó szovjet akarat érvényesülése? Mindemellett felvetődhet az is, hogy mi volt Péter Gábor esetében a szovjetek besorolása: szovjetbarát magyar kommunista, vagy magyar kommunisták közé behelyezett szovjet ügynök? És ahogy a „moszkovita” jelzőnek, úgy ennek is megvan a maga súlya. Félreértés ne essék, én nem tenném le a voksomat egyik verzió mellett sem. Csupán azzal a véleménnyel szállok vitába, hogy ennek nincs jelentősége, mert az egyik vagy a másik verzió akár két különböző történetet is feltételezhet. Csak egy apró példa: a két világháború között a kommunista mozgalom – kádérállományának hiányosságát is igazolva – Péter személyében egy olyan embert volt kénytelen Moszkvába küldeni, aki nem beszélt nyelveket. De e történetet nézhetjük úgy is, hogy annak ellenére esett Péterre a választás, hogy egyetlen idegen nyelven nem beszélt. Tehát adott esetben a szovjetek kifejezetten az ő személyéhez ragaszkodtak nyelvi gyengeségei ellenére is. Mindezt, ha nagyobb vonatkozásokban, némiképp az ÁVH vezérének személyétől is elvonatkoztatva értékeljük, akkor ez a kérdés a kommunista diktatúrák szovjet oldalról történő előkészítésének, a forгатókönyvek, a személyi állomány felkészítésének arányait is érinti. De persze ne feledjük, nincs Péter Gábor ügynökvoltát igazoló dokumentum. És kapcsolódva Müller Rolf véleményéhez, ha van, ha nincs, az önmagában nem bizonyít semmit. Ami azonban sorsdöntő: Péter státusza és beágyazottsága a szovjet tervekben. És az ebben való eligazodásban az ügynöki szerepéről szóló bármiféle adalék segítséget jelenthet. Miután azonban ezzel kapcsolatban semmiféle információval nem rendelkezünk, az erről való gondolkodás mindenképpen a fikció területén mozog.

Müller Rolf könyvéből nem tudunk meg mindent Péter Gábor életéről, de mindent meg tudunk, ami a történelem mai állása szerint róla elmondható. Az egész életútra vonatkozóan tisztázza a tisztázható alapkérdéseket, és – olykor a sorok között, olykor kimondva – megfogalmaz olyan véleményeket, szempontokat, amelyek irányt adnak a történet továbbgondolására.

Hítük szerint aki itt imádkozik, meggyógyul (az Osztrog-kolostor kerengője)